

Л. П. Михно

Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка

МОВОСТИЛЬ ІВАНА ОГІЄНКА: ЕКСПРЕСІЯ СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР

Стаття присвячена спробі окреслити специфіку синтаксичної організації наукового стилю викладу Івана Огієнка. Звернено увагу на синтаксичні структури, що відзначаються емоційно-експресивним потенціалом. Схарактеризовано особливості функціонування цих одиниць, визначено їх функції в текстах наукового стилю.

Ключові слова: синтаксис наукового стилю (наукової мови), індивідуально-авторський стиль, синтаксичний рівень мови, експресивний синтаксис.

Постановка проблеми. Іван Огієнко – велич і слава української нації на віки. Доробок ученого – визначальне, неперевершене, глобальне явище в історії вітчизняної культури, також в історії світової гуманітарної думки. Гідними уваги є не лише роздуми, міркування вченого, а й стиль їх викладу. Лінгвістичний аналіз наукового доробку І. Огієнка як мислителя, вченого, глибокомудрого політичного діяча, письменника, публіциста, на наш погляд, потребує докладного та різнобічного вивчення. З огляду на це, вважаємо, буде суттєвим спостереження за специфікою синтаксичної організації наукових праць І. Огієнка. Зокрема, увагу привертає така ознака його мовистилу, як експресія. Помітною є експресія на синтаксичному рівні.

Аналіз останніх досліджень. Взагалі науковий доробок ученого за відносно незначний час привернув увагу багатьох дослідників. Його полівекторну діяльність вивчали мовознавці, літературознавці, філософи, публіцисти, психологи, педагоги, краєзнавці, бібліографи: А. Алексюк, О. Біла, А. Білан, С. Білокінь, А. Богуш, С. Болтвінець, Л. Бондарчук, А. Бурячок, С. Вардеванян, С. Гальченко, Я. Ганіткевич, С. Геник, І. Гирич, В. Головченко, О. Гривнак, Т. Гришенкова, Н. Дічек, Н. Жук, М. Жулинський, О. Завальнюк, В. Задорожний, А. Качкан, Т. Ківшар, Ю. Ковалів, В. Коваль, О. Ковтун, А. Колодний, Б. Кобзар, І. Кубинська, Л. Кудрик, І. Кучинська, М. Левківський, Л. Ляхощька, В. Ляхощький, В. Майборода, Г. Макренко, С. Мартиненко А. Марушкевич, В. Мацько, О. Мишанич, О. Музичук, Н. Нічкало, О. Новак, М. Онуфрійчук, Г. Опанасюк, Л. Орехова, О. Пальоха, В. Пашченко, Л. Підвисоцька, Л. Полюга, Ф. Погребенник, В. Поставий, Л. Рева, Т. Роняк, Г. Сагач, М. Скалецький, Є. Сохацька, Д. Степовик, М. Тимошик, З. Тіменник, І. Тюрменко, І. Федоров, Л. Федорова, Л. Філіпович, І. Шоробура та ін. Суттєвими є монографія М. Тимошика, кандидатські дисертації (І. Кучинської, Л. Ляхощької, В. Мацька, А. Марушкевич, Г. Опанасюк, О. Гривнак, Т. Роняк, Є. Сохацької, З. Тіменник).

В огієнкознавстві означився лінгвокраєзнавчий напрямок, який репрезентовано у розвідках таких дослідників, як М. Атаманчик, Ю. Багінська, Л. Баженов, Г. Бухало, В. Голубев, К. Гудзик, Н. Дорошук, О. Завальнюк, О. Климчук, А. Копилов, М. Костиця, В. Костюкевич, В. Лозовий, Ю. Липа, Я. Підвисоцька, Є. Сохацька, І. Сюдюков, М. Тимошик, З. Тіменник та ін. Біографістика Івана Огієнка представлена у працях О. Будзей, Л. Гайдай, Л. Кушнір, М. Тимошика. Велими схвально, що приділено увагу складанню бібліографічних покажчиків праць Івана Огієнка (Л. Березнюк, Т. Опря, Л. Оленіч, В. Пархоменко, О. Трончук, В. Чупрова). Глибоке, різнобічне осмислення величчя особистості вченого, його життєвого подвигу і самовідданого слу-

жіння рідному народові, національній ідеї описано в розвідках А. Байцаря, І. Головай, С. Гончаренка, Ю. Липи, Л. Мовчун, І. Нагорної, Я. Поліщук, А. Фасолі, В. Федорович.

Увага до мовознавчої діяльності Івана Огієнка засвідчена в працях лінгвістів. Предметом спостереження були обрані дослідження вченого з фонетики (А. Кононенко, Й. Якимович), діалектології (Й. Дзендзелівський), культури мови (Н. Захлюпана), акцентології (В. Задорожний) та ін. Мовна особистість, мовна свідомість, мовний світогляд вченого, система його лінгвістичних поглядів, положень, переконань стали предметом наукових роздумів таких мовознавців, як Ф. Бачевич, А. Богущ, С. Болтівець, М. Іваник, В. Калашник, Т. Олещук, М. Тимошик та ін. Аналіз мовознавчої спадщини Івана Огієнка також розглядали: Й. Якимович (мова церкви), Л. Шевченко (історія української літературної мови), О. Біла, А. Білан, С. Болтівець, Я. Ганіткевич, І. Кучинська, В. Ляхощкий, М. Тимошик (проблеми мовної освіти); В. Рожко (переклад І. Огієнком Святого Письма).

Мета дослідження – з'ясувати особливості використання вченим-мовознавцем потенціалу синтаксичних одиниць і їх можливостей як засобів творення експресії наукового висловлення.

Основне завдання – визначити специфіку використання експресивних одиниць синтаксичного рівня мови в науковому ідіостилі І. Огієнка.

Предметом спостереження слугував науковий стиль мовознавчих праць вченого.

Матеріалом для наукового спостереження обрано праці за виданнями: Огієнко І. Рідна мова / Іван Огієнко ; упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 435 с.

Виклад основного матеріалу. Стилістичний синтаксис є однією з малодосліджених царин. Показовим у цьому плані виявляється синтаксичний лад наукового та науково-популярного стилів. Виразовим експресивним ефектом відзначається синтаксична організація ідіолекту Івана Огієнка. Зокрема, встановлено функціонування таких синтаксичних структур, що відзначаються емоційно-експресивним потенціалом у системі наукового ідіолекту Івана Огієнка, як означено-особових речень із дієсловом-присудком у формі наказового способу, спеціально активізованих речень за метою висловлення та емоційним забарвленням – питальних і окличних, також незакінчених речень, вагомим у стилістичному плані приєднувальних (парцельованих) одиниць, прикладкових конструкцій.

Концентрує увагу на змістовій лінії й водночас по-особливому активує емоційне поле текстової інформації використання **односкладних означено-особових речень** (самостійно чи в структурі складного) із дієсловом-присудком у наказовій способовій формі з відтінком заклику, заохочення, побажання, поради: Дбаймо, щоб мова наша була приємна для слухача [5, с.174], Доложимо ж усіх сил своїх, щоби..., Пам'ятаймо, що перший ступінь ... [5, с.100], не цураймося своєї рідної мови української [5, с.136], Треба звертати якнайбільшу увагу на літературний наголос – вимовляймо слова тільки по-літературному, а не по-місцевому [5, с.175], Отож, бережимо й любимо свою українську мову! [5, с.136], Усіма силами пильнуймо оминати в нашій писанні непотрібного повторення слів [5, с.175], а іноді з відтінком настійливого наказу (за умови, якщо автор стійко переконаний в тому, про що говорить): Розмовляй у родині своїй тільки рідною мовою [5, с.39], Бережи своє особове ім'я й родове прізвище в повній національній формі й ніколи не змінй їх на чужі [5, с.39]. Спостерігаємо побу-

дову тексту на основі паралельного використання означених конструкцій. У результаті виникає емоційно забарвлений текстовий малюнок з логічним наголосом на дієсловах наказового способу: Народна мова, наприклад, дуже багата на найрізніші прислівники – *пильнуймо й збагачуймо свою мову ними*. У народній мові звичайно маємо багатство синонімів – *пильнуймо й ми запроваджувати їх до своєї мови*. Так само переймаймо з живої мови частки, так звані члени і т. ін., а особливо ж – народну фразеологію, бо вона в народі звичайно багата, чиста та своєрідна [5, с.174] (Виділення курсивом наше. – Л. М.).

Парцельовані конструкції виступають доволі виразовим в емоційно-експресивному плані засобом. Такі конструкції характерні здебільшого для художнього та публіцистичного стилів. У ідіостилістиці Івана Огієнка цей засіб є органічним і переконливим у плані виразовості: І Господь не зробив так ... [5, с.111], І Христос виховувався весь час тільки своєю рідною мовою [5, с.120], І треба завжди пам'ятати: для українця рідною мовою є тільки одна мова, мова його нації, цебто мова українська! [5, с.119], Бо то гріх і сором найперше служити чужому, забуваючи за свого, коли свій тут же потребує твоєї допомоги [5, с.104], Бо немає знання без науки [5, с.95], Навіть тоді, коли ти набув інше громадянство! [5, с.103], Бо мало зробить сам учитель рідної мови, якщо його не підтримають і вчителі інших предметів [5, с.62], Показну, бо ж розвиток літературної мови – показчик розвитку нації [5, с.95], Цебто, продовжуючи свою мовну традицію, бо так було і в старовину [5, с.254], Цебто з правного, з юридичного погляду і свого, і чужого треба вже конче змінити підлегле направно окреслене державницьке в [5, с.221]. Очевидно, що парцельовані конструкції надають висловленню особливих смислових та експресивно-стилістичних відтінків: у такий спосіб загострюється увага на окремих відрізках мовлення, також зазначаються додаткові деталі, посилюється або уточнюється значення основного висловлення.

Фіксуємо цілеспрямоване використання речень за метою висловлювання зі стилістичною метою:

а) **риторичних питальних речень**: Хто в такий час міг заступитися за церкву? 368. Чи бачили ж ви щось подібне в ставленні до лікаря рідної мови [5, с.91]. Можливе поєднання – своєрідне нагромадження таких різновидів речень, що загострює увагу на повідомлюваному: Хто силував Голоскевича подавати такого блюзнірського приклада? І нащо сіється ця безбожна агітація тут, у вільному світі? [5, с.371], А чи існує в нас наука рідної мови? Чи є в нас мовознавча література для широкого громадянства й для шкільної молоді поза звичайною граматикуою? [5, с.91]. Питальні конструкції покликані своєрідно активізувати виклад думки, показати значущість висвітлюваної проблематики;

б) **окличних речень**: Коли ти українець, але української мови не знаєш, ти українець мертвий!.. [5, с.136], Ми не вміємо правильно писати слів святих осіб та освячених речей! Не вміємо, бо нас ніхто добре не навчав цього! [5, с.375], ... але чужа російська школа сильно затемнила нам свій рідний звичай, а прищепила такі чужий – не церковний і не чеснот ний! І сьогодні ми не маємо добре виробленого й усталеного правопису святих слів. А це ж справа дуже важлива! [5, с.375], Звичайно, Г. Голоскевичу так було наказано писати! [5, с.331], А наші письменники нерідко грішать проти цього аж занадто! [5, с.190], А між тим правило цієї зміни має десяток винятків! [5, с.152], Взагалі, треба пам'ятати, що церква – основа культури літературної мови! [5, с. 146], Письменник – творець літературної мови. І цього він ніколи не повинен забувати! [5, с.178]. Окличні речення у науковому та науково-популярному викладі Івана Огієнка здебільшого передають емоції захоплення, схвалення тощо. Подекуди фіксуємо поєднан-

ня кількох таких речень, що посилює ефект емоційного сприйняття міркувань автора, результатів його умовиводів: Блаженна людина, яка рідну мову свою береже та шанує! Жодна інша мова не бринить нам краще, ніж своя українська!.. [5, с.138]. Помічасмо, що окличним реченням, які активізує у своєму викладі вчений, притаманно виступати своєрідними висновковими фактами. У зв'язку з цим вони часто засвідчені у кінці абзацу: Хто тут зраджує й кидає свою рідну українську мову та переходить на іншу ... стане безвірним і бездушним перекидьком. Хай Господь береже всіх від такого! [5, с.136], Та й світ сьогодні уже скрізь двомовний! [5, с.136]. Аналогічні випадки – [5, с.136, 137].

Окличні та питальні речення – показник емоцій та переживань самого автора, свідчення його ставлення до повідомлюваних фактів. Спостерігаємо поєднання в контексті різних речень за метою висловлення, що дозволяє авторові створити емоційно живий, імпульсивний виклад наукових істин: Назви Священних книг Г. Голоскевич подає з малої букви: євангелія, псалтир, біблія, а Енеїда з великої. Чому? Це образа для Святого! [5, с.362], Як же треба писати назви святих осіб та назви освячених речей? На це відповідь коротка: тільки з великої букви! Щобто писати так, як ці назви довгі віки вже писалися в Україні, – з великої букви! [5, с.370].

Зрідка трапляються **незакінчені** речення, що також мають сенс у належному сприйнятті та розумінні наукового викладу: Правда, такий пише й бог, господь, замість Бог,Господь... [5, с.369], І ці слова легковажно, а може й навмисне, перекутили: *христити, хрещення, христитися*... [5, с.368-369], Ми не безбожники – у нас є своя власна багатовікова традиція і нам сором писати за комуністичними вказівками... [5, с.331], Коли загубимо мову – загине й українська нація... [5, с.138].

Емоційне та змістове навантаження в тексті виражають і **прикладкові сполуки**. Конструкції з відокремленими прикладками надають змісту вислову додаткового емоційно-сміслового відтінку: Для С. Черкасенка, доброго знавця живої народної мови, це звичайна форма [5, с.256], Найвидатніші наші письменники, найкращі знавці мови, вживають її на кожній сторінці своїх творів [5, с.255].

Висновки. Отже, експресія синтаксичних структур в ідіостилі Івана Огієнка – факт очевидний і яскраво виражений. Синтаксичний лад наукових праць ученого зорієнтований на емоційне й логічно вмотивоване сприйняття інформації, на її адекватне глибинне осмислення. Думки викладені чітко й послідовно. Емоційно-експресивне забарвлення характерне для низки обраних конструктивних прийомів: використання окличних та питальних речень, приднувальних одиниць, означено-особових речень із семантикою заклику тощо.

Список використаних джерел:

1. Дічек Н.П. Іван Іванович Огієнко / Н.П. Дічек // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посібник / за ред. О. В. Сухомилинської. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
2. Єрмоленко С. Мова і українознавчий світогляд / С. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.
3. Калашник В. Духовність рідної мови у концепції Івана Огієнка / В. Калашник // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2006. – №3. – С. 9.
4. Огієнко І. Історія української літературної мови / Іван Огієнко ; упоряд., авт. істор.-біогр. нарисів та приміт. М.С. Тимошик. – К. : Либідь, 1995. – 294 с.
5. Огієнко І. Рідна мова / Іван Огієнко. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 435 с.
6. Тимошик М. Життєвий подвиг Івана Огієнка як взірць для наслідування / М. Тимошик // Дивослово. – 2007. – №1. – С. 40-44.

The article is devoted the attempt to define the specific syntax of scientific style of presentation of Ivan Ohienko. Attention is paid to the analysis of syntactic structures that marked the emotional and expressive potential. Author determined the peculiarities of these units, determined their function in the texts of scientific style.

Key words: syntax of scientific style (scientific language), individual author's style, syntactic level language, expressive syntax.

Отримано: 26.10.2016 р.

УДК 811.161.2'36:821.161.2-1

О. М. Мозолюк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПРОСТОРОВІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ НАПРЯМКУ РУХУ В ПОЕМІ «МАРІЯ ЄГИПТЯНКА» ІВАНА ОГІЄНКА

Автор статті робить спробу схарактеризувати просторові словосполучення зі значенням напрямку руху, зокрема кінцевого пункту руху, на матеріалі поеми «Марія Єгиптянка» Івана Огієнка. Аналізує їх склад, уживання та варіативність синтаксичних конструкцій.

Ключові слова: поема, прийменники, просторові словосполучення, словосполучення напрямку руху, факультативний варіант.

Сучасне безпечне й розумне людство, зі світлими чи темними душами, з черствими чи добрими серцями, зі стійкою чи знівельованою мораллю, хорошими чи поганими намірами, думками, йде широкими, впевненими чи несміливими кроками в третє тисячоліття – епоху Духу, Чистоти й Любові. Хтось залишиться, а хтось буде «пересіяний через планетарне Сито, бо ніщо нечисте не увійде у нову епоху...» [1, с.215]. Саме дух любові пов'язує всіх людей незримими чистими енергіями і дарує потужні сили для життя [1, с.290].

Справжня християнська любов, яка довго терпить, милосердиться, не заздрить, не величається, не гордиться, не осоромлює, не шукає лише свого, не поривається до гніву, не думає злого, не тішиться з несправедливості, а веселиться правдою, все любить, є мірилом усього. Звісно, ми не вміємо так глибоко й досконало, терпеливо й покірливо, широко й безнастанно, правдиво й розважливо, смиренно і зичливо любити. Проте переконана: цього можна і треба вчитися в людей, тварин, рослин, неба, сонця, землі щодня, шохвилини; вміти вилущувати головне і відкидати зайве, змінюватися й жадати змін, напуватися спокоєм і молитвою, читати книги з добре заміненим словом. «Бо всі ми голодні любов'ю. Нестачею її для себе і невмінням дати її іншим. А книга, либонь, і є тим хлібом, що почасти цей голод тамує» [5, с.6].

Сила Огієнкового слова, мудрого, проникливого, широкоохопного, справжнього, такого рідного й батьківського, і досі живе в його монографіях, перекладах, прозі, поезії, горить Божою іскрою, запалює наші серця й душі, збуджує національну гідність і патріотичні почуття, плекає любов до неьки України, до її мови, народу, Бога, котрий нам усе щось хоче сказати, а ми все не чуємо.

З якою метою людина живе на землі? Як вибрати правдивий шлях? Що ми можемо змінити у своєму житті та житті інших, якщо наша праця і наші зусилля є такими мізерними та незначними. Звичайно, питання призначення,